

Gyermekkép, gyermekvilág, gyermekfelfogás változásai pedagógiai megközelítésben

Hollósi Hajnalka *

Debreceni Egyetem,

Az alábbi tanulmány az ókortól napjainkig szeretné bemutatni a gyermekekkel kapcsolatos pedagógiai nézeteket, nevelési elveket, attitűdöket. Ellen Key (1976) szavaival a „gyermekek évszázadán” vagyunk túl néhány évvel, ezért aktuálisnak érzem áttekinteni a különböző korok gyermekfelfogásait pedagógiai szempontból. A gyermeknevelés terén kíváncsian tekintünk a jövő felé, szeretnénk megérteni a jelent, de ez nem mindig megy könnyen, a múlt ismerete nélkül. A jelenkor nevelőinek, pedagógusainak fontos ismerniük a nagy elődök gyermekképét, a gyermeknevelésről vallott nézeteiket.

1. Bevezetés

A gyermekekről alkotott pedagógiai kép, felfogás, vélekedés változott, átalakult, az idők folyamán, hiszen az élet más területein is folyamatos változás áll fenn, az idő kereke sohasem áll meg. Érdekes kérdésnek tartom, megnézni, hogy hogyan is történtek e változások. A gyermekek világa, a szülők és a gyermekek közti kapcsolatok (jogi, anyagi, érzelmi), a társadalmakat meghatározó rendszerek és intézmények legfontosabbjai, az adott kor kulturális és gazdasági sajátosságainak legfőbb hordozói. (Vajda 2000) Gyakorlatilag azt mondhatjuk, hogy mióta a világon létezik az írásbeliség, vannak adataink arról, hogy a gondolkodó értelmiséget foglalkoztatták a gyermekek nevelésével összefüggő kérdések. Természetesen ezek az elméletek, megállapítások, megfigyelések koronként igen változó képet mutatnak. A neveléstörténet elődjének tartja a neveléstörténet klasszikusait, mint **Arisztotelészt**, **Szent Ágostont**, a humanista filozófusokat, **Lockot**, vagy **Rousseaut**. Már az ókorban is úgy gondolták, hogy a gyermek fejlődése meghatározott szakaszokra tagolható, s jó néhányan korukat megelőzve hívták fel erre a figyelmet. De ha csak a hétköznapioknál maradunk, akkor is azt találjuk, hogy a gyermekekről alkotott kép egy mindenkit érdeklő kérdés, hiszen változó képet mutat nemcsak időbeli síkon, de a különböző kultúrák terén is. Ez különösen kezd fontossá válni az utóbbi évtizedekben, amikor a multikulturalizáció egyre fontosabb szerepet kap a fejlett demokratikus államokban. A multikulturális nevelés nem képzelhető el anélkül, hogy az oktatásban résztvevő pedagógusok ne ismernék a más kultúrák gyermekekről alkotott felfogását, nevelési szokásait. De ahhoz, hogy egy átfogó, jól értelmezhető képet kapjunk a különböző korok gyermekképéről, gyermekfelfogásáról mindenképpen az ókornál kell elkezdenünk a vizsgálódást, a fontosabb nevelési eszmék és az eszmék képviselőinek bemutatásával, majd a történelmi korokon átívelve juthatunk el napjainkba.

2. A kezdetek /az ókori görögök nevelése/

---

* Email: hhzs @citromail.hu

A görögök nélkül nem beszélhetünk sem a nevelésről, sem a gyerekről, mint a nevelés tárgyáról, a görögök igen fontos szerepet játszottak a nevelés történetében. A görög kultúrát, ami a gyereknevelésben is megnyilvánul, előbb a tradicionális értékekhez való ragaszkodás jellemezte, majd később az emberközpontúság vált jellemzővé. Történelmi keretekbe foglalva azt mondhatjuk, hogy az archaikus korban a nevelés célja a bátor harcosok nevelése volt, mint például **Homérosz**¹ szereplői az Odüsszeában,² vagy az Iliásban.³ **Homérosz** örökítette meg a heroikus emberideált, mint például Akhilleusz alakja az Iliásban, testi ereje, harcedzettsége, hősiessége jó például szolgált a kor fiatal arisztokratái számára. A történetből merítettek értéket, követendő példát. Az Odüsszeában már egy modernebb emberideál volt kialakulóban, az eszében bízó, leleményes, furfangos hős típusa, mely az egyre gazdagodó polgárság számára jelentett példaképet. Az előkelő családok gyerekeit magántanítók oktatták, és nevelték a kor szellemében. A görögök már hamar felfigyeltek a gyermekek vágyaira, igényeire a nevelésük során, felismerték, hogy a gyerekeknek szeretetre és gyöngédségre van szükségük. Azonban keveset tudunk a kor nevelési gyakorlatáról, a fiúk nevelésének színhelye a háború és a népgyűlés⁴ volt. A háborúban sajátították el a fegyverforgatást, míg a népgyűlésben a szónoki jártasságot, mely fontos jellemzője volt a kor művelt, előkelő polgárainak. A lányok esetében a nevelés a ház körüli teendők ellátására terjedt ki, a magasabb műveltséggel rendelkező nők kivételt jelentettek. (Mészáros – Németh - Pukánszky 2002) Azt mondhatjuk tehát, hogy iskolájuk maga az élet volt, a hétköznapiak során tanulták meg a felnőtt létezés szükséges ismereteket, készségeket. Azaz az élő példa követésének segítségével sajátították el a legfontosabb tudnivalókat, az első nevelőjük az édesanya volt, majd az édesapa. Minden esetben elvárták a fiataloktól az idősebbek iránti feltétlen tiszteletet, illetve az általuk közvetített értékek kritika nélküli elfogadását.

A görög nevelés tekintetében érdemes Athén és Spárta városállamokat külön is megnézni, hiszen nagyon eltérő berendezkedésű államokról van szó, ezért a nevelés és a gyermekfelfogásuk is eltéréseket mutat. Spártában a hatalom a katonai arisztokrácia kezében volt, hangsúlyozták az állam polgárainak egyenjogúságát, törvénybe iktatták a közös étkezéseket, és a gyermekek egységes állami nevelését. A nevelés legfőbb célja az állandó harci készenlétre való felkészítés volt, azaz a jó katona kialakítása. Ennek megfelelően alakult a spártai nevelés tartalma is, amely gyakorlatilag egy államilag szervezett katonai nevelés volt. A gyermekek hét éves koruktól vettek részt a katonai kiképzésen, ahol rideg körülmények között éltek, miközben sötétséghez, hideghez, magányhoz szoktatták őket. Az olvasás és írás terén csak a legszükségesebbre tanították meg őket, a lükurgoszi⁵ törvények megismerése képezte még az értelmi nevelés fontos feladatát. Az elhanyagolható esztétikai nevelés részét képezte még a **Türtaiosz** harci dalszerző által írt dalok megtanulása és éneklése. A testi fenytés gyakori volt és szigorú, minden kis vétség súlyos megtorlást vont maga után. A lányok nevelése hasonló volt a fiúkéhoz, ugyanis fontosnak tartották, hogy a lányok is jó testi erővel rendelkezzenek, s ez által, életerős fiukat hozzanak a világra. A lányok életcélja egyértelműen a gyereknevelés volt, melyet férjük alárendeltségében végeztek. A spártai nevelés kiterjedt a felnőttekre is, mert fontos meghatározója volt az állam életének, hogy senki nem rendelkezhetett szabadon önmagával, mindenki az állam érdekét kellett, hogy szolgálja. (Horváth – Pornói 2002) Athénban a nevelés a családban kezdődött, a felnőttek abban versengtek egymással, hogy a kisgyermeküket minél derekabbá tegyék. Ezen cél érdekében folyamatosan figyelmeztették a helyes viselkedésre, ha kellett fenyegetésekkel, sőt veréssel is. Ahogy **Platón** (1983, 31. o.) írta: „fenyegetésekkel és verésekkel térítve az egyenes útra, éppen úgy, mint ahogyan az ember egy meghajlított és meggömbített fadarabot kiegyenesít.” A verést azonban csak végső eszközként használták, a fegyelmezés, elsődleges célja nem a büntetés volt, hanem a fejlődéshez szükséges felügyelet biztosítása. Az oktatásból elvileg mindenki kivehetette a részét, de gyakorlatban csak a jómódú családok gyermekei tanultak, elsősorban magánoktatás keretei között. Az athéni magántanítók díjazás ellenében végeztek oktatást. A vagyonos, kiváltságokkal rendelkező réteg arra törekedett, hogy gyermekeikből „jó polgár” válják, ehhez szerintük a következőkre volt szükség. 1. Szakmai műveltség - az ideális polgár ügyes kereskedő volt, az ehhez

¹ Görög eposzszíró körülbelül a kr. e. 8. századból.

² Homérosz elbeszélő költeménye, mely a Trójai mondakörhöz tartozik.

³ uő.

⁴ Fontos szerepet játszott az állam életében, tagja lehetett minden szabad polgár.

⁵ Spártai törvénygyűjtemény.

szükséges tudást a szüleitől sajátította el. 2. Általános műveltség - a jó polgár részt vett a közösség életében, érdekelte a város sorsa, véleményét meg tudta választékosan fogalmazni, mikor a népgyűlésben szólalt fel. A szónoklata példákat, idézeteket tartalmazott, ismerete népe történelmét, a klasszikus írók műveit. Az általános műveltség két részből állt, múzsai nevelés - eredetileg az énekelt, zenével és tánccal kísért költészetre nevelés, később a művészeti nevelés, melynek két ága van, az irodalom, és a zene. Másik ága, a gümnasztikai nevelés - a torna, sport és a kifejező mozgás művészete. A gyerekek 6-7 éves koruktól magánoktatásban részesültek, melynek színhelyei: Grammatitész háza, itt először az alapkészségek, (olvasás, írás, számolás) elsajátításával foglalkoztak. Kitharisztész háza, a hangszereken való játék, és a tánc tanításának színhelye volt. Palasztra, 7 éves kortól a gümnasztikai képzés színhelye volt, hiszen fontosnak tartották a test edzettségét. Gümnaszion, az idősebb fiúk itt folytatták a testgyakorlást, később már helyet kapott benne a könyvtár és az előadóterem is. Egyre inkább a magasabb szellemi tanulmányok színhelye lett ez az épület. Az athéni lányok nevelésére nem fektettek nagy hangsúlyt, legtöbbjük csak a háztartási ismereteket sajátította el, írni, olvasni igen kevesen tudtak, a politikai életbe nem volt beleszólásuk. Az athéni nevelésben fontos szerepet játszottak azok a bölcs férfiak, akik a filozófia tudományának művelése mellett, neveléssel is foglalkoztak, a legkiemelkedőbbek **Szókratész, Platon, és Arisztotelész.** (Horváth- Pornói 2002) **Szókratész** életét a fiatalok nevelésének és oktatásának szentelte, gondolatvilágát az erényre való nevelés, a lélek – és emberformálás határozta meg. Nevelő-oktató módszere sajátos volt, kötetlen beszélgetés formájában zajlott, önmagát naiv, tájékozatlan emberként tüntette föl, miközben kérdéseivel sarokba szorította beszélgetőpartnerét, s rámutatott, hogy partnere nincsen tisztában az általa használt szavak, kifejezések jelentésével. Ennek a kérdésekkel rávezető módszernek köszönhetően alakult ki a heurisztikus⁶ oktatási módszer. **Platon** húsz éves korában ismerkedik meg Szókratésszel, és a tanítványává áll, majd ő maga is oktatással foglalkozott. Megnyitja saját filozófiai iskoláját, az Akadémiát.⁷ Oktatási módszerében Platon az előadása elé teszi a vita módszerét, munkássága nagy hatást gyakorolt a későbbi athéni gondolkodókra. **Arisztotelész** a görög bölcselek egyik legnagyobbikaként van számon tartva, Platon tanítványa volt, majd Athénban megnyitja filozófiai iskoláját. Az Apollon Lykeiosz ligetében zajló oktatás elsősorban a bölcsélet nagy kérdéseivel foglalkozott. Jelentős műveinek egyike volt, *A gyermek neveléséről* című munkája, amely sajnos nem maradt fenn az utókor számára. Ő az első gondolkodó, aki a gyermeki fejlődést különböző szakaszokra bontja, a megszületéstől 21 éves korig három egymással megegyező fejlődési szakaszt különít el. Az első szakasz a családi nevelés ideje, ebben a szakaszban a testi nevelés áll a figyelem középpontjában, de már megjelenik az erkölcsi nevelés is. Ebben a szakaszban a szülőknek nagy figyelmet kell fordítaniuk a gyermek megfelelő táplálkozására, mozgás igényére, és a szervezet ellenálló képességének kialakításra. A felnőttek részéről sok mesét és játékot ajánl a gyermekkel való foglalkozás részeként. A második szakaszban, amikor a gyermek eléri a hétéves kort, kezdődhet a tanulás. Ebben a szakaszban a grammatikát, a testgyakorlást és a rajzot tartja kiemelten fontos tárgyakká. A harmadik szakasz az ifjúkor kezdte, ebben a korban az alkotmány szellemében kell nevelni őket. Az ifjak nevelése a 21. életévük betöltésekor fejeződhet be, amikor megértek a házasságra. Arisztotelész korának pedagógiai zsenije volt, neki köszönhető, hogy a későbbi gondolkodók figyelme ráirányult a gyermek fejlődési szakaszainak sajátosságaira. Elsőként vezetett be a pedagógiai elméletbe és gyakorlatába olyan elveket, mint például a nevelés állam által történő megszervezése.

3. Nevelés az ókori Rómában

Róma átvette a hellénisztikus görög kultúra – és ezen belül a nevelés- értékeinek java részét. Rómában azonban más nevelési értékek szerint zajlott a gyereknevelés, mint Görögországban. A „derék férfi” eszménye az ősi paraszti társadalom értékeiből táplálkozott, tehát a gyakorlatiasság volt jellemző a nevelés területén is. A római nevelés célja tehát a bátor, fegyelmezett polgárrá nevelés volt. A római nevelést két korszakra lehet osztani, a hellénizmus előtti, és az utánira. A régi Róma korában iskolák még nem léteztek, a nevelés az élet különböző terein zajlott. A gyermeket a család, az

⁶ A görög, heuréka-megtaláltam, rátaláltam, megvan kifejezésből ered.

⁷ Athénban i.e. 387-ben nyitja meg ezt az iskolát.

ifjakat a katonáskodás nevelte. A római család egy zárt közösséget alkotott, melyben az apa feltétlen hatalommal bírt, arra is joga volt, hogy a gyermekeit megölhesse, akár nagykorúságuk után is. A gyermekekkel való visszaélés visszaszorítására Kr. u. a 2. században **Hadrianus** császár elrendelte, hogy száműzni kell a birodalomból a gyermekét megölő apát. Ezt követően 374-ben arról is rendelet született, hogy büntetni kell azt, aki a kisgyermekét magára hagyja, ennek ellenére elég gyakori volt, hogy főleg lány csecsemőket kivettek, ezzel szabadulva meg tőlük. A rómaiak is fontos szerepet tulajdonítottak a gyermekek nevelésének, foglalkoztak a gyerekkor sajátosságaival, fejlődési szakaszokat különböztettek meg, így a csecsemőkort, a gyermekkort, és az ifjúkort. (Mészáros-Németh- Pukánszky 2002) A gyermek első nevelője hétéves koráig az édesanyja volt, tőle tanulta meg az ősi hagyományokat, a vallás legfontosabb tanait, a fegyelmezett magatartást. A hetedik életévtől az apa vette át a tanítást, megtanította írni, olvasni, számolni és a gyakorlati élet legfontosabb szabályaira. A családi nevelés része volt, hogy kialakítsák a gyermekben a bátorság, a virtus megbecsülését. A nagyobb gyermekek elkísérték apjukat a Fórumra,⁸ ahol megszerezhették első benyomásukat a politikai életéről. A politikai nevelés csak a fiúkra vonatkozott, a lányok nem vehettek benne részt. A fiúk nevelésének másik színtere a katonaság volt, táborokban készítették fel őket arra, hogy hogyan legyenek jó katonák. Görögország meghódítása után a római birodalom asszimilálta a görög kultúra értékeit, ez érződött a nevelésben is. Divat lett görög dajkát fogadni az újszülöttek mellé. Akik édesanyjuk helyett szoptatták és gondozták a csecsemőt. Római körökben vita alakult ki arról, hogy jó-e a görög nevelési forma, sokan féltették az addigi családi-apai nevelést, de a görög mintájú magániskolák átvették a vezető szerepet. A rómaiak tehát átvették a görög iskolarendszert, a szülők tandíjat fizettek gyermekeik oktatásáért. Az alapkészségeket, mint az írás, olvasás, számolás a „ludus” nevű kis iskolában sajátították el a diákok. Ebben az intézményben meglehetősen szegényes körülmények között zajlott a tanulás, ha egyáltalán volt az iskolának épülete, akkor is csak egy fabódé képezte azt. Naponta mintegy hat órát zajlott itt a tanulás, a tanulási évek száma alapján felosztott csoportokban. A középfokú oktatás a grammatikai iskolában zajlott, görög magántanítók nyitották meg az első ilyen iskolát. A tizenegy – tizenkét éves fiúk jártak ide, akik már tudtak írni, olvasni, számolni. A latin és görög nyelvtanon kívül, költészetet és irodalma tanultak itt. A felsőfokú oktatás színhelye a retorikai iskola volt, az első ilyen iskolákat görög szónokok vezették. A fiúk tizenhat éves koruk körül kerültek ide, ahol a szónoklaton kívül a korabeli közélethez kapcsolódó ismereteket szereztek. A lányok oktatása merőben eltért a fiúkétól, a nőt, mint édesanyját tisztelték, ezért erre a szerepre készítették fel. A szegényebb polgárok lányai járhattak ugyan a „ludusba” a fiúkkal, hogy ott tanuljanak írni, olvasni, számolni, de magasabb iskolákba nem kerülhettek. A jómódú családok leányai otthon édesanyjuktól tanulták meg az irodalmi, és a zenei műveltséget. Nagyon ritka volt a magasan képzett nő, aki maga is taníthatott tudományokat. (Pukánszky – Németh 1994)

4. A kora keresztény nevelés

Az 5. századtól kezdve a középkori keresztény nevelés csírái megjelennek a római birodalom területén is, **II. Theodosius** császár megalapította az első olyan oktatási intézményt, mely alapjául szolgált a középkori egyetem kialakulásának. Az itt oktató professzorok latin nyelvet, irodalmat, szónoklattan, filozófiát és jogtudományt oktattak. Az 5. század végén kialakult az úgynevezett „hét szabad művészet”, amely meghatározta a szellemi foglalkozások körét. A gyermekszemlélet változása jellemzi ezt a kora keresztény korszakot, az egyházatyák szívesen foglalkoztak nevelési kérdésekkel. Jellemző volt az a felfogás, hogy szülők kötelessége óvni gyermek lelkét a káros hatásoktól, a büntetés eszközei közül nem tartották jónak a verést, inkább hasson a szülő szigorú szavakkal, barátságos ígérekkel. A nevelés fontos eszköze a mese, ifjúkorba az Újszövetség tanítására is sor kell, hogy kerüljön, a színházat elitélőnek tartották, és a nemi vágy legyőzése is a nevelési célokhoz tartozott. Fontos megemlíteni **Szent Ágoston** nevét, mert az ő felfogása győzedelmeskedett az úgynevezett dogmatikai vitában, és ez alapozta meg azt a későbbi középkori keresztény nevelési elvet, mely szerint a gyermek eredendően rosszra törekvő hajlamát a nevelőnek kell jó irányba fordítania. Azt vallották, hogy a gyermek nevelése egy folyamatos küzdelem a bűnös természetével szemben. A gyermek képtelen a jót felismerni, ezért alá kell magát vetnie a felnőttek akaratainak, a szigorú nevelésnek, melynek a

⁸ A rómaiak közéleti színhelye.

verés is eszköze lehet. **Szent Ágoston** hitt a gyermek nevelhetőségében, fontosnak tartotta az anya - gyermek kapcsolatot, saját gyermekkorának emlékeit felhasználva egy táblázatot is készített, melyben a gyermekkor fejlődési szakaszait ábrázolta. (Mészáros- Németh- Pukánszky 2002) A nevelésről való gondolkodás mellett a nevelés tényleges gyakorlata is fejlődött. Elterjedtek azok az iskolászerű képződmények, amelyekben a gyermekeket felkészítették az eljövendő életükre. A kor nevelésének középpontjában az akarat fejlesztése állt, az értelmi képességek kibontakozása ehhez képest másodlagos volt. Másik jellemzője a kor nevelési felfogásának az egyetemesség, miszerint mindenkinek joga van a művelődéshez, a nőknek és a rabszolgáknak is egyaránt. Azt mondhatjuk tehát, hogy a korszak írói, sokat foglalkoztak műveikben a gyermekekkel, a gyermekkor sajátosságaival, illetve tanácsokat adtak a gyermekek nevelésére vonatkozóan. A papság sokat tett ebben az időben a gyermekek védelmében, gyakran elhangzott a prédikációkban, hogy a szülők vigyázzanak a gyermekükre. Az egyházatyák, és a papság fontos szerepet játszott abban, hogy a Róma végnapjaiban uralkodó elutasító gyermekszemlélet lassan átalakult, átformálódott. Arra figyelmeztették a szülőket, hogy „a gyermek Isten hallhatatlan lélekkel megáldott értékes teremtménye, tehát figyelmet, együttérzést, gondoskodást, oktatást – nevelést érdemel.” (Mészáros- Németh- Pukánszky, 2002 47. o.)

5. Gyermekszemlélet a középkorban

A középkori gyermekszemlélet sajátos vonásokat mutat, a kisgyermekkor határát az öt- hat esztendőskorban szabták meg, mikor a gyermek elhagyja anyját, vagy a dajkát. A gyermekek élete hétéves kor körül megváltozott, általában elküldték őket otthonról, a szegények gyermekei szolgálni mentek, a gazdagok gyermekei iskolába. Innentől kezdve szinte felnőttként kezelték őket. (Pukánszky - Németh 1994) Megoszlik a vélemény a középkori gyermek helyzetét illetően a gyermekkorral foglalkozó történészek között. **Philippe Ariès** (1987) szerint a középkori ember a gyermeket, mint kicsinyített felnőttnek tekintette, mások, többek között **Sulamith Shahar** (1998), vagy **Linda Pollock** (1998) úgy vélekedtek, hogy a gyermekkort már akkor is értékes időszaknak tekintették a felnőttek. **Ariès** (1987) szerint a gyermekek iránti szeretet viszonylag újabb keletű érzés, amely csak a középkor vége felé, de inkább az újkor elején alakult ki. A gyermekkor ebben az időben nem létező dolog volt, hiszen a középkor nem becsülte sokra a gyerekkort, ez jól látható a képzőművészeti alkotásokon is, hiszen a 12. századig nem volt gyermekábrázolás. Ennek a tartózkodó, bensőséges érzelmeket nem kialakító viselkedésnek az is volt az oka, hogy gyakori volt a csecsemőhalandóság, és így az anyáknak könnyebb volt elviselniük a gyermek elvesztését. Ezzel szemben **Shahar** (1998) differenciáltabb középkori gyermekszemléletet feltételez, azt vallja, hogy a középkor gyermekképe nem volt egyértelműen negatív. Szerinte sok érv szól amellett, hogy a gyermekkor megítélése pozitív volt, hiszen a keresztény tanítás értelmében a gyermeket Isten a szülőre bízva nevelés céljából. Tehát szerinte a középkor gyermekképét nem lehet leegyszerűsíteni arra, hogy gyerekelenes volt, leginkább az ambivalencia jellemezte ezt a kort, az elutasítás mellett megtalálhatóak voltak benne az elfogadás és a kötődés elemei is. A gyermekkor következő szakaszait különítette el: a születéstől hétéves korig a kisgyermekkor, ekkor még a gyermek magatehetetlen, ezért óvni, gondozni kell. Héttől 12 éves korig lányoknál, héttől 14 éves korig fiúknál, a gyermekkor. A gyerek már képes kifejezni a gondolatait, különbséget tud tenni, jó és rossz között. 12 évtől a felnőttkorig (lányoknál), 14 évtől a felnőttkorig (fiúknál), az ifjúkor. A fiatalok ebben a korban könnyen befolyásolhatóak. Ezért ebben az életkori szakaszban fennáll annak a veszélye, hogy az értelmi fejlődés velejárójaként a bűnre való hajlam is megerősödik.

A középkori iskolák

A 9. század elején sorra jelentek meg azok a rendeletek, melyek szorgalmazták a plébániai iskolák felállítását, ezen iskolák legfontosabb tanítási anyaga a latin nyelvű szövegek olvasása és énekek előadása volt. Az itt tanulókat nem életkor szerint sorolták be osztályokba, hanem a tanulmányokban való előrehaladás alapján. Egészen a 18. századig fennmaradt ez a rendszer, hogy a különböző korú diákok keveredtek egy- egy osztályon belül. Ennek a keveredésnek az alapja a középkor gyermekfelfogásában keresendő. A plébániai oktatás célja egyértelműen a klerikus- utánpótlás volt. A

legalacsonyabb néprétegek számára a 16. századig nem létesítettek iskolákat. Az oktatás másik- sokkal jelentősebb – színhelye a kolostori iskolák voltak. A tanulni küldött gyermekek elsősorban ide a kolostori iskolákba kerültek. A kolostorok Európa művelődésében fontos szerepet játszottak, ugyanis iskolák működtek a falaik között. Ezekben a kolostori iskolákban igen eltérő műveltséget kaptak a diákok, ez helytől függő volt. A vallási ismereteken túl, volt ahol csak latin olvasást és egyházi énekeket tanítottak, másutt a magasabb szintű képzést is nyújtottak. A nagyobb kolostorokban kétféle iskola működött, egy úgynevezett belső iskola a szerzeteseknek készülő fiúk számára, és egy úgynevezett külső iskola a világi feladatok ellátására készülő klerikusok⁹ számára. A kolostorok elterjedésével megkezdődött az olvasás tanítás elterjedése Európa szerte. Lassan megjelentek a női kolostorok is, ahol előkelő családok leányait oktatták – nevelték. A középkorban nyíltak meg az első egyetemek is, elsőként Bolognában jött létre 1088-ban, majd Párizsban, a mai napig híres Sorbonne. A középkori egyetemek nem kizárólag felsőfokú oktatási intézmények voltak, hanem az ellenőrzésük alá vonták a középfokú oktatás jelentős részét is.

6. A reneszánsz és a humanizmus gyermekképe

Érdeemes talán **Rotterdami Erasmus**¹⁰ pedagógiai gondolatai által bemutatni a kor gyermekeszményét, hiszen számos műve íródott a gyermeknevelés témakörében. Monumentális életművet hagyott maga után, tankönyvek egész sorát írta meg. 1512-ben jelent meg „*A tanulás, az elemzés és a magyarázat módszere*” című munkája, ebben 10- 14 éves tanulók számára nyújt kidolgozott tananyagtervezetet. 1529-ben jelent meg „*A gyermekek korai erkölcsös és tudományos nevelése*” című munkája, amelyben jól érzékelhetők a reneszánsz gyermekkép és nevelési stílus jellemzői. A gyermek- és ifjúkor Erasmus szerint a nevelés legalkalmasabb időszaka, mert szerinte ez az időszak a potenciális alaktalanság korszaka. A gyermek nevelőjének kell megformálnia a neveltjét, a tudás és az erények elsajátítása után. Azt vallotta, hogy a jó nevelő figyelembe veszi a gyermekkor sajátosságait és a gyermek egyéni adottságait. Ma már természetes ez a gondolat, de abban a korban még ez nem volt így, ugyanis az életkorok szerinti csoportosítás még nem terjedt el. Fontosnak tartotta, hogy a nevelő és a növendék között bensőséges, szeretetteljes, jó kapcsolat legyen. Erasmus kárhoztatja azokat, akik gyerekeiket rosszul megválasztott házitanítóra bizzák. Jelentős volt az 1530-ban megjelent műve, melynek címe: „*A gyermek illő magatartásáról*”. A könyvét úri családok gyermekei számára ajánlotta, a hét fejezetből álló könyvével a tanítók munkáját kívánta segíteni. Könyvében megjelenik a „jól nevelt” gyermek típusa, ezzel Erasmus korát megelőzve fontosnak tartotta a jól neveltséget, az illemszabályok betartását. A gyermekek udvarias viselkedését, választékos beszédét majd csak a 17. században a moralista nevelői kezdik követelményként megfogalmazni. Az általa fölvezetett „jól nevelt” gyermek neveltetéséhez hozzátartozott a káros hatásoktól való megóvás is. Megjelenik a szeretetteljes magatartás igénye a felnőttek részéről, és a testi fenytetés elutasítása, **Erasmus** ugyanis felismerte, hogy a gyermek igényli a szeretetet. Szintén nagy népszerűségnek örvendett másik műve a „*Nyájás beszélgetések gyűjteménye*”, amely egy párbeszédű illemtankönyv volt. Gyakorlatilag a különböző társas kapcsolatokról ír benne, példát kíván adni a civilizált, humanisztikus emberi viselkedéshez. (Mészáros- Németh- Pukánszky 2002)

A reneszánsz gyermekképe

A reneszánsz humanistáinak írásaiban új szemléletű gyerekkép jelenik meg, hangsúlyozták ugyanis, hogy a gyermek lelke még erkölcsileg kialakulatlan, óvni kel a káros hatásoktól. Fontosnak tartották, hogy megfelelő nevelést kapjon a gyermek, illedelmes viselkedésre tanítsák, ezáltal válják kulturálttá, mert különben elkorcsosulna a jelleme. Felismerték, hogy az egyes gyerekek más- más tempóban képesek elsajátítani a tudnivalókat, ezért minden gyermek egyéni tempójához kell alkalmazkodni, és játékos módszerek segítségével nevelni őket. A testi fenytét elvetették, mint nevelési módszert, mert az szolgálhat nevel. A szeretetteljes nevelés hatására viszont a gyermek egy sokoldalúan művelt, kiegyensúlyozott emberé válik. A humanista pedagógia kiemelkedő egyénisége

⁹ Világi pap.

¹⁰ 1469-1536.

volt **Mórus Tamás**, aki a szeretetet és a gyengédséget emelte ki, mint a nevelés fontos eszközét. Sajnos azonban a humanisták véleménye nem talált követőkre a hétköznapi emberek körében, a nevelés módszerei csak lassan változtak meg, a verés továbbra is megmaradt a nevelés eszközeként. Az értekezésekben megfogalmazott humánus nevelési elvek nem váltak valóra, sőt pontosan a 16. századi francia iskolákban terjedt el a testi fenyítés, mint nevelési eszköz. Már nem csak a kisebb tanulókat verték, de a serdülőket és a még idősebbeket is. Ez a megalázó, humánusnak egyáltalán nem nevezhető gyakorlat csak a 17- 18. században hagyott alább. (Mészáros- Németh- Pukánszky 2002) Azt mondhatjuk tehát, hogy a középkorból örökölt gyermekszemlélet továbbra is megmaradt, a gyermekek nem számítottak a társadalom fontos résztvevőinek, ezt ők maguk is átérezték és tisztában voltak vele. A reneszánsz korában az átlagos városi gyermek életét gyökeres változások nehezítették, amelyekhez alkalmazkodnia kellett. A megszületett kisgyermek szinte azonnal dajkaságba került, tehát elválasztották őt az édesanyjától, majd két év múlva került vissza a családjába, ahol újra be kellett illeszkednie egy számára ismeretlen környezetbe. A fiúk hétévesen kerültek iskolába, majd segédnek álltak egy mesterség kitanulása érdekében. A kislányok kilenc- tíz éves korukban zárdába kerülhettek, majd tizenhat éves koruk körül házasságot kötöttek. Mindennek ellenére mégiscsak kezdett a gyermek a szülők számára örömforrássá válni, erre elsősorban Angliában találunk utalásokat. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az életszínvonal egyre inkább emelkedő tendenciát mutatott, és ez lehetővé tette, hogy a gyermekek a költséges életmód megtestesítőjévé váljanak.

7. Reformáció és ellenreformáció kora

A 16. század pedagógiájára két eszmeáramlat hatott, az egyik a humanizmus, a másik a reformáció volt. A reformátorok többsége, mint **Luther**¹¹szembehelyezkedtek a humanista gondolatokkal, keményen elutasították a „pogány” szerzők műveit. A **Luther** fellépését követő hitújítás szigora nem kedvezett az iskola ügyének sem. Később csökkent ez a nagy humanizmusellenesség, a reformátorok is felismerték, hogy milyen óriási hatalmat jelent az iskola birtoklása. Felszólítja az egyházi előljárókat, hogy szorgalmazzák a tehetséges fiúk tanulmányait, a tehetős híveket pedig, hogy adományaikkal támogassák a szegény szülők gyermekeinek taníttatását. Nagy gondot fordított a gyermekek nevelésére, mert felfogása szerint nincs szentebb emberi tevékenység, mint a nevelés. Azt vallotta, hogy a jó nevelés elképzelhetetlen fegyelmezett, erkölcsös családi élet nélkül, ezért a harmonikus házasság eszményét hirdette. Azonban ez a gondolata inkább csak elképzelés maradt, a nők a társadalom periferiájára szorultak, egyfajta nőellenesség volt jellemző erre az időszakra. **Luther** felismerte, hogy a nőknek is meg kell tanulniuk írni - olvasni, hogy a gyermekeket tanítani tudják. **Luther** nézeteivel szemben léptek fel a jezsuiták, az ő mozgalmukat nevezzük ellenreformációnak. Céljuk katolikus egyháztól elpártolt tömegek visszahódítása volt, a rendet **Loyola Ignác**¹²alapította meg 1534-ben. Nem voltak könnyű helyzetben, hiszen a reneszánsz idején a földi élet szépségét megélt emberekkel kellett meggyőzniük az Isten mindenhatóságáról, és ezzel szemben a földi élet esendőségéről. Iskoláikat sorban nyitották meg, Messinában, Kölnben, Rómában, Prágában, Bécsben, egységes nemzetközi iskolahálózatot akartak kiépíteni világszerte. Megalkották a híres „Ratio studiorumot,” ami egyfajta szabálykönyv volt, ennek a tanterve alapján oktattak az összes jezsuita iskolában. A jezsuita iskolák már a maihoz hasonló osztály – tanóra rendszer alapján működtek, egy osztályba az azonos életkorú és tudású gyermekek jártak. Az iskolákban szigorú fegyelem uralkodott, de testi fenyítést csak végső esetben alkalmaztak. A tanári tekintélyt igyekeztek szeretetteljes magatartással és segítő bánásmóddal kiegészíteni. Odafigyeltek a tanulók megfelelő testmozgására is, játékokkal, szórakoztató feladatok megoldásával kiegészítve a tanulást.

8. A 17. század gyermekképe

Ez a század az átmenet kora a nevelés és az iskoláztatás tekintetében. A korábbi századokat egyértelműen a gyermekektől való távolságtartás, és a túlzott érzelmi kötődéstől való félelem

¹¹ A reformáció atyja 1483- 1546.

¹² A jezsuita rend alapítója, 1491- 1556.

jellemzett. Ez valamennyire érthető is, hiszen ebben az időben óriási volt a csecsemőhalandóság, a gyermekek élete állandó veszélyben forgott. A szülők azzal védekeztek a gyermekük elvesztésétől való félelem ellen, hogy nem kötődtek hozzá érzelmileg. A 17. századtól viszont fejlődik a gyermekgyógyászat, csökken a csecsemőhalandóság, ezek következtében nő a gyermek értéke, több figyelmet fordítanak a nevelésükre is. A verés viszont még mindig előkelő helyet foglal a nevelési eszközök sorában, hiába hangzik el számos ellenérv a moralista írók tollából. A felnőttek világa egyre inkább érdeklődést mutat a gyermekek nevelése iránt. A szülő egyre inkább járattja iskolába gyermekeiket, igénylik az alapvető műveltség megszerzését. A kor kiemelkedő személyisége **Johannes Amos Comenius**,¹³ aki újfajta pedagógiai elveket vallott, nézetét jellemezte, hogy az összes emberi ismeretet a legegyszerűbb, legáltalánosabb alapfogalmakra kell visszavezetni. Továbbá fontosnak tartotta, hogy kidolgozzanak egy rendszert is, amely segíti az egyént, hogy megtalálja helyét a világban. **Comenius** 1650-ben érkezik Magyarországra, **Lórántffy Zsuzsanna** meghívására, hogy vegyen részt a Sárospataki Kollégium újjászervezésében. Elfogadta a meghívást, amit annak köszönhetett, hogy szeretették volna, ha segít egy magas szintű papképző intézménnyé alakítani a sárospataki kollégiumot. Ezt követően négy évet tartózkodott Sárospatakon, mert miután politikai elképzeléseire nem kapott támogatást, elhagyta az országot. Nevelési elképzeléseit arra alapozta, hogy az ember formálható, minden gyermek eleve eszesen születik, ezért minden gyermek nevelhető. Azt vallotta, hogy nem csak nevelhető a gyermek, de kell is nevelni őket, hogy kibontakoztathassák képességeiket. Szerinte a szülők dolga, hogy gyermekeiket neveljék, de kevés szülő alkalmas erre a feladatra, ezért képzett tanárookra kell bízni a gyermekek nevelését. **Comenius** hitt abban, hogy a neveléssel a társadalmi bajok gyógyíthatóak. A gyermekszemléletben végbemenő változásokat jól érzékelhetjük a francia oratoriánusok¹⁴ nézeteiben, akik a gyermeket természeténél fogva ártatlannak, jónak tartották. A gyermekben meglévő értékek felszínre hozására törekedtek, tanítványaiknak több szabadságot engedélyeztek, mint más iskolákban. Velük szemben a janzenisták¹⁵ jól tükrözik a kor szellemére jellemző ellentmondást, miszerint a gyermekek krisztusi ártatlanságáról vallott nézeteiket elegyítették a középkor pesszimista szemléletmódjával. Úgy vélekedtek, hogy a gyermekiség szent, a szentlélek lakozik benne, ezért távol kell tartani minden káros befolyást, mint például, a túl világias családi nevelést, vagy a kollégiumok tömegnevelését. Létrehozták saját kisiskoláikat, ahol a szeretet pedagógiája érvényesült. (Prohászka 1923) Azt vallották, hogy a gyermek a kereszténység felvétele után ártalmatlanná válik, de mivel a lelke igen esendő, ezért fogékony a bűnre. Fontosnak tartották az állandó felügyeletet, amit szelídséggel és bizalommal kívántak gyakorolni a diákok felett. A tanítók tehát újfajta részvételtjes szeretettel kívánták tanulóikat megvédeni a saját rosszra hajló természetük ellen. A tanítók arra törekedtek, hogy módszereik révén a tanulás kellemes, szórakoztató elfoglaltság legyen a diákok számára. Újításai nem bizonyultak tartósak, mert a jezsuitákkal¹⁶ folytatott konfrontáció következtében be kellett zárni iskoláikat. Beszélünk kell **John Locke** nevelési nézeteiről is, hiszen eszmevilága, gondolatrendszere nagy hatással volt a francia felvilágosodásra. A 18. század francia materialista gondolkodói az ő elképzelésére építve fejlesztették ki saját nevelési elképzeléseiket. Embereszménye a gentleman (művelt úriember) polgár, aki jól tud tevékenykedni a világ különböző színterein. Nevelési céljai, erős, egészséges test, erényes, vallásos lélek, praktikus ismeretek megszerzése. A szülőknek ad tanácsokat a gyerek egészségének óvására, a test folyamatos edzését ajánlja, mindennapi tisztálkodás, tápláló étkezések, friss levegő, sok mozgás, a bor és erős alkoholok helyett gyenge sört ajánl a gyerekek számára. "Azt tanácsolom, hogy mossa meg a fiú minden nap hideg vízben a lábát, és legyen a cipője vékony és lyukas, hogy beengedje a vizet, ahányszor csak a közelébe ér. Ha valaki fontolóra veszi, mennyi bajt, sőt halált okozhat a láb átázása olyanoknak, akiket kényeztetve neveltek, bizonyára azt kívánja majd, bárcsak ő is mezítláb járkált volna, mint a szegény emberek gyermekei: ezek lába annyira megszokta a nedvességet, hogy ez éppúgy nem árt a lábuknak, mint ahogy nem árt kezüknek. S mi egyéb teszi azt a nagy különbséget a kéz és láb között, ha nem a megszokás." (Locke, 1914 59. o.) Az erkölcsi és vallási nevelésről vallott

¹³ 1592-1670.

¹⁴ Fogadalmat nem tett, világi közösségben élő pap.

¹⁵ A katolikus vallás megújulását hirdető rend.

¹⁶ Katolikus szerzetesrend.

elképzelését Quintiliánus¹⁷ alapján így fogalmazta meg. „Az ember legfőbb értékmérője nem a tudás, hanem az erkölcsiség. Azt hiszem, te magad is nagy balgának tartanád azt, aki az erényes és bölcs embert nem becsüli százszorta többre a tanult embernél. Nem mintha nem akarnám a tudást [...] hatalmas segítő eszköznek a harmonikus lelkeknél, de viszont azt is be kell vallani, hogy ott, ahol hiányzik a kellő egyensúly, csak arra való, hogy a bolondot még nagyobb bolonddá, a rosszat még rosszabb emberré tegye.” (Locke 1914, 161. o.) A magánnevelést szorgalmazza, ami maga után vonja a házitanítók elterjedését. Az erkölcsi nevelés legfontosabb feladata a lélek edzettségének kialakítása, a szigorú nevelés nem jelentett egyet a verés alkalmazásával, a verést megalázónak tartotta, sokkal inkább szorgalmazta a személyes példaadás fontosságát. Az értelmi nevelés terén az empirizmus tapasztalatszerűségének az átvevője, hangsúlyozza a megismerés fontosságát, vallja, hogy az ész, az elme a tapasztalatból nyeri a tudásanyagot. Gyermekszemléletét tehát az jellemzi, hogy a gyermek lelke alakítható, nincsenek velünk született erkölcsi minőségek, a formálásnak elsősorban az erkölcsre kell irányulnia, ennek legjobb módszere az élő példaadás. Azt vallotta, hogy a gyermek érzelmein kell, hogy uralkodni tudjon, ne érdekelje a művészet, a művészek társaságát érezze lealacsonyítónak. **Fináczy Ernő** (1927 92. o.) véleménye erről: „Nem volna kívánatos, ha az emberek nagyobb része olyan volna, mint **Locke** neveltje: az emberiség lehetne hatalmas, de igazán boldog aligha.”

9. A gyermek felfedezése a felvilágosodás korában

A felvilágosodás jellemző eszmeisége a liberalizmus, tehát a szabad gondolkodás, ami az élet minden területére kihat, elismeri az emberi értelem teljes függetlenségét. A felvilágosodás eszmeisége tagadja a vallási dogmákat és az egyházat. A felvilágosodás másik jellegzetessége a deizmus,¹⁸ ami számos követőre talált a francia felvilágosodás filozófusai körében, mint például **Voltaire**¹⁹ és **Rousseau**,²⁰ aki a pedagógiai gondolatai révén vélt ismertté. A neveléssel kapcsolatos gondolatai fordulópontot jelentettek a pedagógiában, értekezések egész sorát írta e témában, de a sikert 1760-as években készült három nagy műve hozta el. Ezek a művek: az *Új Heloise, a Társadalmi szerződés, és az Emil, avagy a nevelésről* című nevelési regénye. Ez utóbbi munkája nagy visszhangot váltott ki, hamarosan menekülnie kellett írása miatt, ennek ellenére a mai napig kora egyik legmeghatározóbb műve. Igaz, hogy már előtte is sokan megfogalmazták, a gyermekkor másságát, a felnőttkortól való különbözőségét, de **Rousseau** volt az, aki a legkifejezöbben fogalmazta meg az elfogadó, humanisztikus gyermekszemléletet, fő gondolatmenete az volt, hogy a gyermek jónak születik, de a társadalom romlottá teszi. Ezt írja meg az *Emilben*, magára vállalva a magánnevelő szerepét, legfőbb célja, hogy Emilt boldognak lássa, tehát pedagógiájának célja a boldogulás. Azt gondolta, hogy az általa nevelt Emil boldog, hiszen semmit nem kényszerít rá, azt írja: „Hagyjátok megérni a gyermekkor a gyermekben.” (Rousseau, 1957 82. o.) Gyakorlatilag olyan embert kívánt faragni tanítványából, aki képes megállni a helyét az életben, és képes kialakítani egy békés családi szigetet a romlott társadalom közepén. **Rousseau** nyomán új helyzet állt elő a pedagógiában, ugyanis a pedagógia a gyermek köré rendeződött. A nevelő legfontosabb feladata, hogy a gyermek spontán fejlődése zavartalan legyen, ugyanakkor meg kell óvni a társadalom káros hatásaitól. Ezt a nevelést nevezi **Rousseau** negatív nevelésnek, lényege, hogy a gyermekre fejlesztő hatást gyakorló nevelési körülmények megteremtése. Ezek a körülmények összhangban kell, hogy legyenek a gyermek fizikai-lelki fejlettségével. A Nevelő megteremti a gyermek életkörülményeit, olyan helyzeteket, szituációkat teremt, amelyek segítségével a növendék életre szóló tapasztalatokat szerezhet. A gyermeki fejlődést öt periódusra osztja fel, ezeknek a periódusoknak egy-egy fejezet felel meg az *Emilben*. Ezzel a művével igen nagy hatást tett a kortársgondolkodókra is, egymás után jelentek meg a nevelésről szóló írások, amelyek az *Emilben* leírtak mellett, vagy ellen szóltak. Divattá vált ekkor pedagógiai kérdésekről társalogni, illetve gyermekkel megjelenni nyilvános helyen és nevelni, törődni velük mások szeme láttára. Egyre többen fogadtak házi tanítót gyermekük mellé, tehát a magánúton való

¹⁷ Kr. u 30 – 100. Római retorikai iskolában oktatott, a császári udvarban működött nevelőként. Fő műve: A „Szónoki képzés tizenkét könyve” (*Institutionis oratoriae libri duodecim*)

¹⁸ Isten létét elfogadó, de a világra való közvetlen befolyását tagadó felfogás.

¹⁹ 1694-1778.

²⁰ 1712 – 1778.

tanulást részesítették előnyben. (Mészáros- Németh- Pukánszky 2002) Említést érdemel a filantropisták²¹ mozgalma is, amely **Rousseau** gondolataira épült. Az iskolai nevelés- oktatás tartalmát közelíteni akarták a hétköznapi élet követelményeihez, végső céljuk az egész emberiség szeretetétől áthatott ember volt. Kifejezetten gyakorlatias ismereteket kívántak nyújtani, **Locke** nyomán csak azt tanították, ami hasznos volt, a gyerekeket nem akarták haszontalan ismerettömeggel terhelni. **Rousseaut** követték a tanítási módszerekben is, igyekeztek játékosá, szemléletesé tenni az oktatást. A nevelési elveik tekintetében igen jelentős hatást gyakoroltak a pedagógia, és az iskolaügy terén, mert számos olyan dolgot valósítottak meg, amelyeket nagy elődeik, a humanisták fogalmaztak meg.

10. A 19. század gyermekfelfogása, Herbart pedagógiai elmélete

Herbart a 19. század első felében dolgozta ki pedagógiai nézeteit, melyek a pedagógia fejlődésére elementáris erővel hatottak, de hatása csak a század második felében, halála után kezdett kibontakozni. Pedagógiája elsősorban individuális alapozású. Neveléssel kapcsolatos felfogását egyértelműen a szigorú életvezetés jellemezte, célként az erkölcsös magatartás kialakítását, az erkölcsi eszmék megvalósítását tűzte ki. Olyan erkölcsös embert kívánt nevelni, aki praktikus polgári erények birtokában jól megtalálja helyét a társadalomban. Azt vallja, hogy minden gyermekben kialakíthatóak az erkölcsi eszmék, de csak akkor, ha céltudatos, és tervszerű, szervezett nevelő hatások érik. **Herbart** vezette be a pedagógiába a "nevelő oktatás" fogalmát, az igazi nevelés legfőbb eszköze az oktatás a legtágabb értelemben- vallja-, de nevelő erővel csak az az oktatás rendelkezik, amely az általános műveltség átadására irányul és nem szakmai ismeretek megtanítására. **Herbart** pedagógiája tehát, igen jelentős állomása a nevelés történetének, szilárd filozófiai alapokon nyugvó neveléstant dolgozott ki. A 19. század vége a gyermek- és fejlődéslélektan gyors fejlődésének időszaka volt. A századfordulót a gyermek személyisége felé fordulás, és annak jobb megértésére való törekvés jellemezte. 1889-ben **Cecile Reddie** által alapított New School megnyitásától számolhatjuk a mozgalom elindulását, amely eszmeiségében visszanyúlt a humanisták gondolat világához. **Ellen Key**²²(1976) volt az első egyike, aki a gyermekből kiinduló pedagógia térhódítását elindította. Híres könyve, „*A gyermek évszázada*” címen jelent meg, a művén sok tekintetben érződik **Rousseau** hatása, ő is azt vallotta, hogy a felnőtt ne avatkozzon bele a gyermek fejlődésébe, csak figyelje és segítse azt. Kiemelte az egyéni tapasztalás fontosságát, az önálló szabad munkát és tevékenységet. A 19. század utolsó éveiben, az USA-ban hódított teret a pragmatizmus, képviselői szerint az élet lényege a cselekvés, amely a társadalom stabilitását biztosítja. Az irányzat neves képviselője **Jonh Dewey**.²³ Elsőként hívja fel a figyelmet az iskola revíziójának szükségességére, pedagógiájában központi helyen szerepel a munkaiskola. A nevelést csak akkor tartja hatékonynak, ha a gyermek szellemi erőit annak a társadalomnak az igényei szerint alakítják, amelyben él. Időben **Dewey** koncepciójával párhuzamosan alakult ki, az úgynevezett gyermektanulmány, amelynek háttérében **Rousseau** gyermekfelfogása áll. Ez később szorosan összefonódott a reformpedagógiákkal. A gyermektanulmány kialakulásában nagy szerepet játszott a gyermeklélektan kidolgozóinak azon törekvése, hogy a gyermeki sajátosságokat minél jobban megismerjék. Ezen törekvések középpontjában a Clark Egyetem állott, a rektor vezetésével (**Stanley Hall**) létrehoztak egy új tudományt, a gyermektanulmányt. (Mészáros- Németh- Pukánszky 2002) A 19. századi fejlődés tehát felfedezte a sajátos gyermeki természetet, és a gyermek szükségleteit illetve, hogy szabadon fejezhesse ki magát a játékban és a munkában egyaránt. A kor különböző szellemi irányzatai egyaránt hangsúlyozták a gyermeknevelés szükségességét, aminek következtében a szülők egyre több figyelmet fordítottak a gyereknevelésre. Az új gyermekszemlélet kialakulása jól tetten érhető a gyakorlati tanácsokat nyújtó gyereknevelési kézikönyvek tartalmának változásában is. Ezek a könyvek elsősorban a rousseau-i tanok szellemében íródtak, tehát pozitív, elfogadó nevelést hirdetnek. Természetesen említést kell tennünk arról is, hogy a 19. század romantikus gyermekközpontú megnyilvánulásai mellett szép számmal jelentek meg olyan kézikönyvek is, amely a gyermeket még mindig rosszindulatú, bűnös lénynek állították be. A testi fenytetés is alkalmazták, az iskolában és otthon egyaránt. Ez az új gyerekközpontú nevelés könnyebben talált visszhangra, követőkre a családi

²¹ Rousseau nevelési elvein alapuló, 18. századi pedagógiai mozgalom.

²² 1849-1926.

²³ 1859-1952.

nevelés közegében, mint az iskolák világában. A 19. században még nem beszélhetünk tehát radikális paradigmaváltásról, viszont egy új gyermekszemléletről igen. (Pukánszky 2000)

11. A gyermek évszázada

„A következő évszázad a gyermek évszázada lesz”- jövendölte **Ellen Key** (1976), a 20. századra értve, hogy ez mennyire valósult meg, azt szeretném bemutatni. Kezdeném a sort **Maria Montessori**²⁴ nevével, aki 1907-ben megnyitotta a „Kisgyermek Háza” nevű intézményt, amelyet nagy siker övezett. A nevelés legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy a gyermeket szabad és önálló életre készítse fel. Alapelve a szabad tevékenység biztosítása volt. **Celestine Freinet**²⁵ gyakorló pedagógusként a Modern Francia Iskola kiemelkedő tagja volt. A gyermek személyiségének fejlesztéséhez olyan iskolát valósított meg, amelyik felszabadította a tanulók aktivitását, érdeklődését. **Alfred Binet**²⁶ fektette le a gyermekek környezethez való alkalmazkodásának pszichológiai alapjait. Fontos következtetése volt, hogy a gyermek szellemi tevékenysége nagyban különbözik a felnőttektől, ezért az oktatást ehhez kell igazítani. Meg kell említenünk az ún. munkaiskolákat, melynek első kiemelkedő személyisége a német **Georg Kerschensteiner**,²⁷ az ő nevéhez fűződik a munkaiskola megalapítása. Ez a fajta iskola mintegy tiltakozásul jött létre az ún. „könyviskola” ellen, a tömegoktatás megújítását tűzi ki célul. Továbbá fontosnak tartja az erkölcsös jellem kialakítását, melyet az akaraterő, a világos ítéletalkotás és a fogékonyság alkotnak. A gyermek önállóságát követeli meg az iskolában, de nem engedi meg a gyermek fizikai és szellemi erőinek korlátok nélküli, szabad érvényesülését. Szerinte az erőfeszítés és a realitás elvének kell a munkaiskolában érvényesülnie. A munkaiskola tehát a személyiség kialakítására, értelmi nevelésre, önállóság nevelésére törekszik. A munkaiskola egy speciális változata Szovjetunióban jött létre, ezen a téren, **Anton Szemjonovics Makarenko**²⁸ neve érdemel említést. Pedagógiája jól tükrözte a kor szovjet gyermekszemléletét, ez a felfogás merőben más, mint a gyermekközpontú reformpedagógiai irányzatok. Elutasítja azt a felfogást, amely a gyermek tökéletességét hirdeti. Szintén jelentős volt, és a mai napig létező pedagógiai irányzat, a Waldorf - pedagógia. Az irányzat létrehozója **Rudolf Steiner**²⁹ szerint a nevelőnek nem kívülről kapott követelményeket, programokat kell a gyermekbe táplálnia, hanem az élet és a gyermeki természet leírásán alapuló fejlődési törvényszerűségeket kell figyelembe vennie. A harmincas éveket Magyarországi viszonylatban is a pedagógiai felfogások sokszínűsége jellemezte, jelen volt a konzervatív és a reformpedagógia eszméje egyaránt. **Fináczy Ernő**³⁰ pedagógiai elképzelése képviselte a herbarti alapokból táplálkozó értékrendet, amely a reformpedagógia szélsőségeivel szembehelyezkedett. **Wesely Ödön**³¹ az igazi műveltséget az egyéniség kiművelésében és nem a tudásba látta, a gyermektanulmány fontosságát elismerte, illetve a mozgalmának az élére állt. A magyarországi gyermekfelfogás kialakításában még számos nagyszerű hazai pedagógus vállalt szerepet, többek között, **Imre Sándor, Prohászka Lajos, Drozdy Gyula, Karácsony Sándor**, és még sokan mások. A második világháborút követő években szerte a világon a figyelem középpontjába az egyén képességeinek és tehetségének kibontakoztatása került. A pragmatizmus gyakorolt nagy hatást az USA-n kívül Nyugat – Európa és Japán iskola rendszerére is. Gyermekfelfogás szempontjából a 20. századra vonatkozólag elmondhatjuk, hogy a századot jellemző új, bensőséges, érzelmekkel átszőtt szemlélet, és az ehhez társuló nevelési módszerek már jóval korábban megjelentek a nevelés története során.

12. Összegzés

²⁴ 1870-1952.

²⁵ 1896-1966.

²⁶ 1857-1911.

²⁷ 1854-1932

²⁸ 1888-1939.

²⁹ 1861-1926.

³⁰ 1860-1935.

³¹ 1867-1935.

A gyermekfelfogás és a gyermekekkel való bánásmód történetében csak a felvilágosodástól napjainkig tapasztalható folyamatos javulás, bár ez is inkább csak a középosztályra érvényes. Gyakorlatilag arról van szó, hogy az általános jólét kialakulásával, a táplálkozás javulásával, a nagy járványok visszaszorításával csökkenni kezdett a csecsemőhalandóság és ez megnövelte a gyermek társadalmi értékét. Nőtt a szülők tudatossága a családtervezés, gyermeknevelés terén, a társadalmi változások okán más értelmezési keretet nyertek az érzelmek, az intim kapcsolatok. A ma érvényben lévő gyermekfelfogás a múlt század derekán született eszmeiségből ered, elsősorban a humanistáknak köszönhetően. A megváltozott gyermekszemlélet a 19. századtól széles körű intézményrendszer létrehozását eredményezte, a gyermekek sorsa ettől kezdve a családok privát ügye helyett közüggé vált.

Irodalom

- Aries, P. (1977): *Gyermek, család, halál*. Budapest, Gondolat.
- Key, E. (1976): *A gyermek évszázada*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Fináczy Ernő (1927): *Az újkori nevelés története*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Horváth László és Pornói Imre (2002): *Neveléstörténet*. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó.
- Locke, J. (1914): *Gondolatok a nevelésről*. Budapest, Katolikus Középiskolai Tanáregyesület.
- Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2002): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, Osiris.
- Platón (1983): *Válogatott művei*. Budapest, Európa.
- Pollock, L. A. (1998): A gyermekkel kapcsolatos attitűdök. In Vajda Zsuzsa és Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
- Prohászka Lajos (1923): Pascal emlékezete. *Magyar Pedagógia*, 7-10. szám 33 - 46.
- Pukánszky Béla (2000): A gyermek évszázadának hajnalán. In Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermek évszázada*. Budapest, Osiris.
- Pukánszky Béla és Németh András (1994): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Könyvkiadó.
- Rousseau, J. J. (1965): *Emil, avagy a nevelésről*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Shahar, S (1998): Az utódnemzéssel kapcsolatos magatartásformák és gyermekkép a középkori kultúrában; Csecsemőgyilkosság, kitevés, balesetek. In Vajda Zsuzsa - Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
- Vajda Zsuzsanna (2000): Gyermekfelfogás és gyermekkor a történelemben. In Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermek évszázada*. Budapest, Osiris.